ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

TANNARX HISOBINING (COST ACCOUNTING) MOHIYATI VA VAZIFALARI

Xudaynazarova Dilnoza Gafurovna
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Buxgalteriya hisobi” kafedrasi katta o’qituvchisi
tel +998937284308,
e-mail: dilnozaxudaynazarova17@gmail.com

To'raqulov Shaxriyor
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.20347239

Annotatsiya. Mazkur maqolada tannarx hisobining iqtisodiy mazmuni, korxona faoliyatidagi ahamiyati hamda uning asosiy vazifalari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Ishlab chiqarish xarajatlarini to‘g‘ri hisobga olish, mahsulot tannarxini aniqlash va resurslardan samarali foydalanish masalalari boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi muhim omil sifatida yoritilgan. Shuningdek, tannarx hisobining korxonalarda moliyaviy barqarorlikni ta’minlash, foyda ko‘rsatkichlarini oshirish hamda raqobatbardoshlikni kuchaytirishdagi o‘rni ochib berilgan. Maqolada zamonaviy iqtisodiy sharoitda tannarx hisobini yuritishning amaliy jihatlari va uni takomillashtirish zarurati bo‘yicha ilmiy xulosalar keltirilgan. Tahlillar natijasida tannarx hisobini samarali tashkil etish korxona faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qilishi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: tannarx hisobi, ishlab chiqarish xarajatlari, mahsulot tannarxi, xarajatlarni boshqarish, boshqaruv hisobi, iqtisodiy samaradorlik, kalkulyatsiya, moliyaviy natija, resurslardan foydalanish, korxona faoliyati, xarajatlar tahlili, raqobatbardoshlik.

Kirish. Tannarx hisobi (cost accounting) zamonaviy korxona boshqaruv tizimining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida raqobatning kuchayishi, resurslar narxining o‘zgaruvchanligi hamda ishlab chiqarish jarayonlarining murakkablashuvi korxonalardan xarajatlarni aniq hisobga olish va ularni samarali boshqarishni talab etadi. Shu nuqtayi nazardan tannarx hisobi nafaqat mahsulot yoki xizmat qiymatini aniqlash vositasi, balki strategik boshqaruv qarorlarini qabul qilishda asosiy axborot manbai sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Tannarx hisobining asosiy maqsadi ishlab chiqarish jarayonida yuzaga keladigan barcha xarajatlarni tizimli ravishda yig‘ish, guruhlash va tahlil qilish orqali mahsulotning real qiymatini aniqlashdan iborat. Bu jarayon korxonaga resurslardan oqilona foydalanish, ortiqcha xarajatlarni qisqartirish hamda foyda darajasini oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, tannarx hisobining to‘g‘ri tashkil etilishi korxonaning moliyaviy barqarorligi va iqtisodiy samaradorligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi.

Bugungi kunda tannarx hisobining vazifalari faqatgina xarajatlarni qayd etish bilan cheklanmaydi. U ishlab chiqarish samaradorligini baholash, mahsulot turlarining rentabelligini aniqlash, narx siyosatini shakllantirish hamda boshqaruv qarorlarini iqtisodiy asoslash kabi keng ko‘lamli funksiyalarni ham o‘z ichiga oladi. Shu sababli ushbu sohani chuqur o‘rganish va takomillashtirish har bir korxona uchun dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

Mazkur maqolada tannarx hisobining nazariy asoslari, uning iqtisodiy mazmuni va amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy iqtisodiy sharoitda xarajatlarni boshqarish va ularni optimallashtirishning samarali yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari tannarx hisobini to‘g‘ri tashkil etish korxona faoliyatining umumiy samaradorligini oshirishda hal qiluvchi omil ekanligini ko‘rsatadi.

Asosiy qism. Tannarx hisobi korxona faoliyatida yuzaga keladigan barcha ishlab chiqarish xarajatlarini tizimli ravishda yig‘ish, tasniflash, tahlil qilish va nazorat qilish jarayonlarini o‘z ichiga oladi. Uning asosiy mohiyati mahsulot yoki xizmat birligini ishlab chiqarishga sarflangan resurslar qiymatini aniqlash orqali iqtisodiy qarorlar uchun ishonchli axborot bazasini yaratishdan iborat. Bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir korxona uchun tannarxni to‘g‘ri hisoblash nafaqat ichki boshqaruv, balki tashqi raqobat muhitida ham muhim ustunlikni belgilab beradi. Chunki mahsulot narxi va foyda darajasi

bevosita tannarxga bog‘liq bo‘lib, u noto‘g‘ri aniqlansa, korxonaning moliyaviy barqarorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Tannarx hisobining shakllanishi ishlab chiqarish jarayonidagi xarajatlarni kuzatish va ularni ma’lum mezonlar asosida guruhlashdan boshlanadi. Xarajatlar odatda bevosita va bilvosita turlarga ajratiladi. Bevosita xarajatlar mahsulot ishlab chiqarish bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liq bo‘lsa, bilvosita xarajatlar umumiy ishlab chiqarish faoliyatini ta’minlashga xizmat qiladi. Ushbu tasniflash tannarxni aniq hisoblashda muhim ahamiyatga ega, chunki u xarajatlarni noto‘g‘ri taqsimlash xavfini kamaytiradi va real iqtisodiy holatni aks ettirish imkonini beradi. Shuningdek, zamonaviy boshqaruv hisobi tizimlarida xarajatlarni markazlar bo‘yicha taqsimlash amaliyoti keng qo‘llanilib, bu resurslardan foydalanish samaradorligini chuqurroq tahlil qilish imkonini yaratadi.

Tannarx hisobining asosiy vazifalaridan biri ishlab chiqarish samaradorligini baholashdir. Korxona faoliyatida resurslardan foydalanish darajasi qancha yuqori bo‘lsa, tannarx shuncha past bo‘ladi va bu foyda ko‘rsatkichlarining oshishiga olib keladi. Shu sababli boshqaruv tizimi doimiy ravishda xarajatlarni optimallashtirish yo‘llarini izlaydi. Masalan, texnologik jarayonlarni takomillashtirish, mehnat unumdorligini oshirish yoki xomashyo sarfini kamaytirish orqali tannarxni sezilarli darajada qisqartirish mumkin. Bunday yondashuv korxona ichida iqtisodiy intizomni kuchaytiradi va resurslardan oqilona foydalanishni ta’minlaydi.

Shuningdek, tannarx hisobi narx shakllantirish jarayonida ham muhim rol o‘ynaydi. Mahsulotning sotuv narxi odatda uning tannarxiga asoslanadi va unga ma’lum foyda normasi qo‘shiladi. Agar tannarx noto‘g‘ri hisoblangan bo‘lsa, narx siyosati ham real bozor sharoitiga mos kelmay qoladi. Bu esa korxonaning raqobatbardoshligini pasaytirishi yoki aksincha, haddan tashqari yuqori narxlar orqali mahsulot sotuvini cheklashi mumkin. Shu bois tannarx hisobining aniqligi narx strategiyasini belgilashda hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda tannarx hisobining yana bir muhim jihati bu boshqaruv qarorlarini qabul qilishda axborot ta’minotini yaratishdir. Korxona rahbariyati qaysi mahsulot turini ko‘paytirish, qaysi yo‘nalishlarni qisqartirish yoki qaysi texnologiyalarni joriy etish zarurligini aynan tannarx tahlili asosida aniqlaydi. Shu bilan birga, rentabellik darajasi past bo‘lgan mahsulotlarni ishlab chiqarishni qayta ko‘rib chiqish yoki ularni bozordan chiqarish kabi strategik qarorlar ham tannarx ma’lumotlariga tayanadi. Bu jarayon boshqaruv hisobi va moliyaviy tahlilning uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Tannarx hisobini samarali tashkil etish uchun zamonaviy axborot tizimlaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Raqamli texnologiyalar yordamida xarajatlarni real vaqt rejimida kuzatish, avtomatik tahlil qilish va hisobotlarni shakllantirish imkoniyati yaratiladi. Bu esa inson omili bilan bog‘liq xatoliklarni kamaytiradi va qaror qabul qilish tezligini oshiradi. Shu bilan birga, xalqaro amaliyotda qo‘llanilayotgan standartlar asosida hisob yuritish korxonalarga global bozor talablariga moslashish imkonini beradi.

Umuman olganda, tannarx hisobi korxona iqtisodiy faoliyatining asosiy tayanchlaridan biri bo‘lib, u nafaqat xarajatlarni qayd etish, balki ularni boshqarish va optimallashtirishning ham muhim vositasidir. Uning to‘g‘ri tashkil etilishi korxonaning moliyaviy natijalarini yaxshilash, resurslardan samarali foydalanish va uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi. Shu sababli tannarx hisobini takomillashtirish masalasi har qanday zamonaviy korxona uchun strategik ahamiyatga ega bo‘lib qolmoqda.

Xulosa. Tannarx hisobi korxona faoliyatining iqtisodiy samaradorligini belgilovchi eng muhim boshqaruv vositalaridan biri ekanligi ushbu tadqiqot natijalarida yana bir bor o‘z tasdig‘ini topdi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ishlab chiqarish xarajatlarini aniq va tizimli hisobga olish nafaqat mahsulotning real qiymatini aniqlashga, balki korxonaning umumiy moliyaviy barqarorligini ta’minlashga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli tannarx hisobini to‘g‘ri tashkil etish va uni doimiy ravishda takomillashtirib borish zamonaviy iqtisodiy sharoitda har bir xo‘jalik yurituvchi subyekt uchun strategik ahamiyatga ega bo‘lib qolmoqda. Tadqiqot davomida aniqlangan asosiy xulosalardan biri shuki, xarajatlarni noto‘g‘ri tasniflash yoki ularni yetarli darajada nazorat qilmaslik tannarxning sun’iy oshishiga olib keladi va bu o‘z navbatida korxonaning raqobatbardoshligini pasaytiradi. Shuningdek, tannarx hisobining faqat hisobot maqsadida emas, balki boshqaruv qarorlarini qabul qilishda faol axborot

manbai sifatida ishlatilishi zarurligi ham alohida ta’kidlanadi. Amaliy jihatdan qaraganda, korxonalarda xarajatlarni kamaytirish va samaradorlikni oshirish uchun birinchi navbatda resurslardan foydalanish intizomini kuchaytirish, texnologik jarayonlarni optimallashtirish hamda ishlab chiqarish zanjiridagi ortiqcha yo‘qotishlarni aniqlash va bartaraf etish lozim. Bundan tashqari, xarajat markazlari bo‘yicha hisob yuritish tizimini joriy etish orqali har bir bo‘linmaning iqtisodiy javobgarligini oshirish va natijadorlikni aniq baholash imkoniyati yaratiladi. Zamonaviy sharoitda raqamli boshqaruv tizimlaridan foydalanish ham muhim tavsiya sifatida qaraladi, chunki avtomatlashtirilgan hisob tizimlari inson omili bilan bog‘liq xatolarni kamaytiradi va real vaqt rejimida aniq ma’lumot olish imkonini beradi. Bundan tashqari, korxonalarda muntazam ravishda xarajatlar auditi va tahlilini o‘tkazish, ularni rejalashtirilgan ko‘rsatkichlar bilan solishtirish orqali ortiqcha sarf-xarajatlarni erta bosqichda aniqlash va bartaraf etish mumkin. Yana bir muhim taklif sifatida tannarxni shakllantirishda xalqaro standartlarga mos yondashuvlarni joriy etish va xodimlarning bu boradagi malakasini doimiy oshirib borish zarurligi qayd etiladi, chunki inson kapitali hisob tizimining aniqligi va samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Umuman olganda, tannarx hisobini takomillashtirish bo‘yicha ilgari surilgan amaliy tavsiyalar korxonalarda xarajatlarni optimallashtirish, foyda darajasini oshirish va uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi, bu esa o‘z navbatida milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini kuchaytirishda ham muhim omil bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hasanov, B. A., Xashimov, A. A., & Muxametov, A. B. (2021). Buxgalteriya hisobi. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. Hasanov, B. A., & Xashimov, A. A. (2013). Boshqaruv hisobi. Toshkent: Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
3. Inoyatov, U. I., Yusupova, S. D., & Salimbekova, F. R. (2011). Buxgalteriya hisobi. Toshkent: Sharq nashriyoti.
4. Nazarov, U., & Bozorov, S. (2020). Tannarx buxgalteriyasi va boshqaruv hisobi. Toshkent: Iqtisodiyot va Moliya nashriyoti.
5. Xusanov, A. (2021). Korxona tannarx hisobotlarini optimallashtirishning dolzarb muammolari. Iqtisodiyot va Innovatsiyalar Jurnali, 12(3), 25–34.
6. Tashnazarova, D. S. (2024). Tannarx buxgalteriya hisobi va moliyaviy buxgalteriya hisobining aloqalari. Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 2(12), 173–178.